

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

- I
MÍSTICA I ESPIRITUALITAT
1 Mística, plenitud de Vida
2 Espiritualitat, el camí de la Vida

II
RELIGIÓ I RELIGIONS

III
CRISTIANISME

- IV
HINDUISME
1 L'experiència vèdica. Mantramañjarī
2 El Dharma de l'Índia

V
BUDDHISME

- VI
CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG
1 Pluralisme i interculturalitat
2 Diàleg intercultural i interreligiós

VII
HINDUISME I CRISTIANISME

VIII
VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

- IX
MISTERI I HERMENÈUTICA
1 Mite, símbol, culte
2 Fe, hermenèutica, paraula

- X
FILOSOFIA I TEOLOGIA
1 El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures
2 Pensament filosòfic i teològic

XI
SECULARITAT SAGRADA

XII
ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA
(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

ESPIRITUALITAT,
EL CAMÍ DE LA VIDA

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Xavier Serra Narciso

TRADUCCIONS

Ignasi Boada

Montserrat Camps

Just M. Llorens

Jordi Martí Roig

Ignasi Moreta

Bernat Puigtobella

Josep Rovira Tenas

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original	SPIRITUALITÀ, IL CAMMINO DELLA VITA
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL, SLL Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Primera edició	NOVEMBRE DEL 2012
Producció gràfica	INÈS CASTEL-BRANCO
Primera correcció d'originals	XAVIER SERRA NARCISO
Segona correcció d'originals	JOSEP TORRAS RODERGAS
Primera correcció de compaginades	TINA VALLÈS
Segona correcció de compaginades	IGNASI MORETA
Impressió i relligat	AGPOGRAF, SA
© 2012	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano
© 1988	JUST M. LLORENS Llicència atorgada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat, S. A., per la traducció de <i>La joia pasqual</i>
© 1998	BERNAT PUIGTOBELLA Llicència atorgada per Edicions 62, S. A., per la traducció de <i>Les icones del misteri</i>
© 2004	MONTSERRAT CAMPS GASET Llicència atorgada per Raval Edicions, S. L. U., Edicions Proa, per la traducció d' <i>Invitació a la saviesa</i>
© 2012	IGNASI BOADA SANMARTÍN, JORDI MARTÍ ROIG, IGNASI MORETA TUSQUETS i JOSEP ROVIRA TENAS per les traduccions respectives
© 2012	FRAGMENTA EDITORIAL per aquesta edició

Dipòsit legal B. 34.044-2012
ISBN 978-84-92416-13-4 [obra completa]
978-84-92416-68-4 [vol. 1 | tom 2]

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: l'Institut Català de les Empreses Culturals (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), la Direcció General d'Afers Religiosos (Departament de Governació i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya), la Fundació La Caixa i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Abreviatures</i>	11
<i>Introducció</i>	13

Primera part EL CAMÍ DE LA FE

Secció primera ICONES DEL MISTERI

<i>Pròleg</i>	27
I EL DISCURS SOBRE DÉU	29
1 No es pot parlar de Déu sense un previ silenci interior	30
2 És un discurs <i>sui generis</i>	30
3 És un discurs de tot el nostre ésser	31
4 No és un discurs sobre cap Església, religió o creença	32
5 És un discurs sempre mediatitzat per alguna creença	32
6 És un discurs sobre un símbol i no sobre un concepte	33
7 És un discurs polisèmic que no pot ser ni tan sols analògic	34
8 Déu no és l'únic símbol del diví	35
9 És un discurs que reverteix necessàriament en un nou silenci	35
II L'EXPERIÈNCIA DE DÉU	37
1 El silenci de la vida. <i>L'a priori</i> de l'experiència	37
2 Constituents de l'experiència	39

3	Fe, acte de fe i creença	42
4	El triple horitzó en què apareix la divinitat	45
	<i>a</i> L'horitzó metacosmològic	45
	<i>b</i> L'horitzó metaantropològic	46
	<i>c</i> L'horitzó metaontològic	47
5	Fragments al voltant de l'experiència de Déu	49
6	Sobre la iniciació	55
7	Actitud passiva: <i>yin</i>	60

III	LLOCS PRIVILEGIATS DE L'EXPERIÈNCIA DE DÉU	63
1	L'amor	66
2	El tu	68
3	La joia	72
4	El patiment	74
5	El mal	77
	<i>La transgressió</i>	82
6	El perdó	85
7	Els moments crucials	86
8	La natura	89
9	El silenci	91

	<i>Epíleg</i>	95
--	---------------	----

Secció segona

EL CAMÍ ESPIRITUAL CRISTIÀ

	<i>Introducció</i>	101
I	LA JOIA PASQUAL	107
1	La fe, condició de la joia	107
2	La religió, font de joia	117
3	El cristianisme, plenitud de la joia	126
II	LA PRESÈNCIA DE DÉU	137
1	Viure la presència de Déu	137
2	Saber viure en la presència de Déu	141
3	La presència de Déu és una visió mística	146

III	MARIA	149
1	El misteri de Maria	149
2	Dimensions marianes de la vida	165
	<i>a</i> La dimensió humana	166
	<i>b</i> La dimensió femenina	167
	<i>c</i> La dimensió corporal	169
3	Epíleg	173

Segona part

EL CAMÍ DEL MONJO

Secció primera

BENAURADA SENZILLESA
EL REPTE DE DESCOBRIR-SE MONJO

	<i>Introducció</i>	179
--	--------------------	-----

PRÒLEG

	<i>La vocació monàstica. ¿És, el monjo, un arquetip universal?</i>	189
--	--	-----

I	L'ARQUETIP DEL MONJO	195
	<i>Discussió</i>	205

II	EL CÀNON DEL DEIXEBLE	213
----	-----------------------	-----

1	La tradició monàstica. El principi monàstic fonamental: la senzillesa	217
	<i>a</i> Glossa	217
	<i>b</i> Comentari	221
2	L'alternativa: secularitat o complexitat harmònica	224
3	Els nou <i>sūtra</i>	228
	<i>a</i> <i>Obrir-se a l'aspiració primordial</i>	229
	Glossa	229
	Comentari	233
	<i>b</i> <i>La primàcia de l'ésser sobre el fer i el tenir</i>	236
	Glossa	236
	Comentari	237
	<i>c</i> <i>Prioritat del silenci sobre la paraula</i>	239
	Glossa	239
	Comentari	241

<i>d</i>	<i>La mare Terra abans que la comunitat dels homes</i>	243
	Glossa	243
	Comentari	245
<i>e</i>	<i>Superació dels paràmetres espaciotemporals</i>	247
	Glossa	247
	Comentari	247
	Discussió	251
<i>f</i>	<i>Consciència transhistòrica abans que la preocupació històrica</i>	254
	Glossa	254
	Comentari	255
<i>g</i>	<i>Plenitud de la persona més enllà de l'individu</i>	260
	Glossa	260
	Comentari	263
	Corollaris	266
	· La corporalitat	266
	· La sexualitat	267
	· La dimensió política	272
	· Resum	274
<i>h</i>	<i>La primacia de la santedat</i>	275
	Glossa	275
	Comentari	276
<i>i</i>	<i>El record de la Realitat última i de la seva constant presència</i>	282
	Glossa	282
	Comentari	285
4	Epíleg	287
	Discussió	287
III	SÍNTESE	295
1	El model intercultural	295
2	El repte social	300
	Objectius clars	303
3	Problemes antropològics	304
	<i>a</i> Problemes pràctics	307
	<i>b</i> Qüestions teòriques	312
	Discussió	312
	Una nota sobre el pensament i sobre la paraula	314
4	El repte de la secularitat	316
	APÈNDIX	
	<i>Carta a un jove monjo</i>	329
	<i>Bibliografia</i>	335

Secció segona
EL MONJO HINDŪ

I	EL MONJO SEGONS LES ESCRITURES DE L'HINDUISME	
	Trencant les barreres (<i>Samnyāsa</i>)	341
1	El <i>keśin</i> - <i>muni</i>	345
2	Sense desig i sense identitat - <i>vairāgya</i>	348
3	El verdader <i>yogin</i> - <i>yukta vimukta</i>	353
II	<i>PARIVRAJĀKA</i> : LA TRADICIÓ DEL MONJO A L'ÍNDIA	357
III	CARTA A ABHIŠIKTĀNANDA SOBRE EL MONAQUISME ORIENTAL I OCCIDENTAL	367
1	L'experiència índica	370
2	El riu samsàric	372
3	L'experiència de l'ésser	375
4	Dos amors	380
5	El poeta místic	383
6	Les adherències	385
7	La llibertat	388
8	La lluita interior	389
9	<i>Monachos</i>	391
10	Un camí únic	394
11	P. S. L'exemple	398

Tercera part
INVITACIÓ A LA SAVIESA

	<i>Pròleg a l'edició catalana</i>	405
	<i>Pròleg</i>	407
	Saviesa és l'art de la vida	407
	Nota sobre el llenguatge	409
I	PREPARAR UNA LLAR PER A LA SAVIESA	411
1	Saviesa	412
2	Llar	419
3	Preparar	426

II	<i>QUATERNITAS PERFECTA: LA QUÀDRUPLE NATURA HUMANA</i>	435
1	Introducció	435
2	Primer centre: terra i cos	439
3	Segon centre: aigua i jo	446
4	Tercer centre: foc i ésser	457
5	Quart centre: aire i esperit	465
	<i>Glossari</i>	477
	<i>Procedència dels textos</i>	501
	<i>Índex onomàstic</i>	505

ABREVIATURES

Esriptures hindús

AV	Atharva-veda
BG	Bhagavad-gītā
BU	Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad
CU	Chāndogya-upaniṣad
IsU	Īśā-upaniṣad
JabU	Jābāla-upaniṣad
KaivU	Kaivalya-upaniṣad
KathU	Kaṭha-upaniṣad
KenU	Kena-upaniṣad
MahanarU	Mahānārāyana-upaniṣad
MaitU	Maitrī-upaniṣad
MandU	Māṇḍūkya-upaniṣad
Manu	Mānava-dharmaśāstra (Manu-smṛti)
MB	Mahābhārata
MundU	Muṇḍaka-upaniṣad
PaingU	Paingala-upaniṣad
Ram	Ramāyaṇa
RV	Ṛg-veda
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
SU	Śvetāśvatara-upaniṣad
TU	Taittirīya-upaniṣad

Escriptures cristianes

Ac	Fets dels Apòstols
Ap	Apocalipsi
1Co	Primera carta als Corintis
2Co	Segona carta als Corintis
Coh	Cohèlet
Col	Carta als Colossencs
Ex	Èxode
Ga	Carta als Gàlates
Gn	Gènesi
Is	Isaïes
Jb	Job
Jn	Joan
1Jn	Primera carta de Joan
Lc	Lluc
Mc	Marc
Mt	Mateu
Rm	Carta als Romans
Sir	Siràcida
Sl	Salms
Sv	Saviesa

Altres

BCI	Bíblia Catalana Interconfessional
DK	H. Diels / W. Kranz, <i>Die Fragmente der Vorsokratiker</i> , Weidmann, Berlin, 1903-1952.
Denz.	H. Denzinger, <i>Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum</i> , Würzburg, 1854.
PG	J.-P. Migne, <i>Patrologiæ Cursus Completus. Series Græca</i> , Paris, 1857-1866.
PL	J.-P. Migne, <i>Patrologiæ Cursus Completus. Series Latina</i> , Paris, 1844-1855.

INTRODUCCIÓ

EL PRIMER VOLUM d'aquesta OPERA OMNIA ha estat dividit en dos toms, el primer dedicat a la *mística*, entesa com a experiència suprema de la realitat, i el segon a l'*espiritualitat*, entesa com a camí per arribar a tal experiència. Els camins són diversos, puix que estan lligats no solament a les tradicions i al culte, sinó també a les diverses sensibilitats dels homes i a un moment històric.

¿Quina mena d'espiritualitat és la pròpia del nostre temps? Intentar de definir quina ha de ser l'espiritualitat del nostre temps és ja una paradoxa: la solució no es troba en la resposta, sinó en la pregunta mateixa; val a dir, en la mateixa formulació de la pregunta i en el fet de sentir la necessitat d'aquesta espiritualitat, malgrat que no es pugui donar una resposta. De tota manera, en presento un esbós dient que aquesta espiritualitat ha de ser *integral*, la qual cosa vol dir que ha d'implicar l'home en la seva totalitat. Resulta clar que aleshores és adient preguntar-se: «¿Qui és l'home?», i adreçar-se a l'antropologia perquè ens indiqui un camí. A més, cal seguir una disciplina... Cal esforçar-se per assolir la integritat d'aquesta espiritualitat sense oblidar, com sovint passa, la part corporal.

La feblesa —si bé acompanyada de moltes grandeses— de l'Occident modern deriva del segon principi del mètode cartesià: «Si vols resoldre un problema, comença per seccionar-lo...»; però aleshores et passa com a l'aprenent de rellotger, al qual, en recompondre el rellotge, les peces no li encaixen del tot.

La fragmentació de la realitat: vet aquí el punt feble de la cultura occidental.

Dient *home*, es pensa *individu*; i, si es vol ser una mica més precís, es parla de *cos* i *ànima*. O bé, si es vol encara especificar ulteriorment, es parla de psicopatisme i es diu que l'home és el conjunt de *cos*, *ànima* i *esperit*.

Per no caure en el camp de l'esoterisme, em limito a oferir una descripció de l'home a partir de quatre paraules preses de la tradició grega, de la qual l'Occident i el cristianisme són hereus. En general ens aturem en les dues primeres paraules, amb el perill de fragmentar i d'alienar l'home.

L'home és aquesta realitat expressada per quatre paraules gregues: *sōma*, *psychē*, *polis* i *kosmos*.

L'home és —i no tan sols «té»— *sōma*: cos. El cos no és només el suport de l'ànima, com si fos el cavall a la gropa del qual l'ànima cavalca mentre es troba aquí a la terra. L'home és cos i ho és essencialment, i tant és així que si no hi ha cos no hi ha home; d'aquí es deriva que tots els valors corporals pertanyen a l'essència de l'home. Una espiritualitat que fes abstracció del cos humà, que el subestimés o que el relegués com si fos una cosa secundària, seria incompleta. El cos és un element constitutiu de l'home, integrador de tots els altres. Fóra interessant parlar a propòsit d'això de la *śarīra* de la tradició índica; el cos dens, el cos subtil, causal, etc., i podríem afegir-hi tot el que diu l'erudició gnòstica i sànscrita. Se sap que el cos no és només un conjunt de proteïnes; és molt més complex, molt més profund. Hi ha cossos diferents... L'home és, doncs, *sōma*, cos.

L'home és també *psychē*: ànima. És pensament, imaginació, fantasia, voluntat. Val a dir, tot allò que es pot incloure en aquesta paraula grega tan rica, *psychē*: que vol dir «ànima conscient de si mateixa».

L'home, a més, és també *polis*: paraula que pot ser traduïda per «tribu». L'home no és un individu: és societat. La dicotomia —¡mortal!— entre individu i col·lectivitat es troba justament a la base de tensions de tota mena. És un error contraposar dialècticament individu i societat, liberalisme i socialisme. Em sembla que l'enfrontament es produeix a causa d'una antropologia defectuosa, perquè l'home no és una abstracció. L'home és també tribu (*polis*), poble, ciutadà, col·lectivitat, societat, Església... L'home és família. No hi ha ningú que no sigui fill o filla o que no sigui una relació —ciutadà, etc. Si s'eliminen les relacions que constitueixen l'home, l'home desapareix. Una antropologia que només

consideri les proteïnes, el sistema nerviós, la *psychē* conscient o inconscient..., les actituds personals, el dret a la propietat, és a dir, tot allò que la filosofia individualista afirma, és una antropologia unidimensional i, per tant, incompleta.

Si en el moment que entrem en relació amb els altres no som al mateix temps aquesta relació, aleshores significa que hem caigut ja en l'alienació. Prenguem com a exemple la citació evangèlica: «Estima els altres com a tu mateix.» La frase sovint s'entén en un sentit gairebé oposat a allò que vol dir. Es vol entendre: «Estima l'altre com algú que té els mateixos drets i deures que tu, al qual no pots negar les degudes mostres d'amor, de respecte i de consideració.» Però aquelles paraules en realitat signifiquen això: «Estima l'altre com a tu mateix, com a part del teu mateix ésser», el tu que no és un «altre», sinó tu mateix, el teu «tu».

L'home no tan sols és tribu, societat, comunitat..., també és *kosmos*: univers, món. Això vol dir que l'home no és només la tribu dels humans més o menys separada de la resta: dels animals, de les coses, de la terra, dels planetes; l'home «amo i senyor de la natura», com diu Descartes; el rei, aquell que ho utilitza tot per a les pròpies finalitats... Considerar-lo només des d'aquest aspecte seria, novament, una antropologia incompleta.

L'home és el món i no tan sols té —posseeix— el món. Avui finalment ens adonem que la terra reacciona amb gestos de mal humor al progrés humà i a l'exploració a què ha estat exposada durant segles. Mentrestant, es continua fent el mateix, si bé amb una certa cautela... —una mica com el capitalisme amb els sindicats. ¡També la terra té el seu sindicat! S'ha perdut la consciència del fet que la terra no és «l'altre», sinó que és part constitutiva de l'home, el qual, com a tal, és també cosmos, terra... Així com no hi ha home sense cos, no hi ha tampoc home sense *kosmos*.

La terra és explotada sovint com si l'home es pogués vantar de tenir-hi un dret absolut, com si li pertanyés i en pogués fer tot allò que li plagués. Però les conseqüències que es poden derivar d'una tal actitud es pagaran cares.

L'home, doncs, és també terra, món, *kosmos*.

¿Com s'explica que, parlant de l'home, no aparegui Déu (*theos*)? No apareix perquè, lamentablement, sovint s'ha fet una caricatura del diví. El concepte de transcendència sense el correctiu intrínsec de la immanència

és impensable tant com contradictori i, per tant, fals. Cal evitar de remetre l'home a un «altre» —en aquest cas, a la transcendència divina— i després posar-lo en relació. La raó d'això es troba en el fet que l'element diví és *immanent* tant com *transcendent*. Immanència divina significa que el diví es troba en el *sōma*, en la *psychē*, en la *polis* i en el *kosmos*. I és precisament aquest element misteriós, aquesta realitat etèria, aquesta presència alhora transcendent i immanent el que confereix a les coses, així com a l'home, llur identitat.

Així, doncs, per definir l'home no és necessari parlar de Déu com a punt de referència, perquè el diví per a l'home no és «un altre». Generalment diem que són els animals, els àngels, la terra, els homes, les plantes, les màquines... i «(un) Déu». ¡No és pas així! Déu no és l'altre, un *altre*, per molt grandios que es pugui imaginar. Déu és tan transcendent com immanent. I el diví es troba en la mateixa *quaternitas* dels elements que defineixen l'home.

Si bé no en parlem explícitament, això no significa que deixem Déu a part. Si, per exemple, diem que Déu és el fi de l'home, hi ha el perill que, per defensar el teocentrisme, es converteixi Déu en un «Ésser suprem», transformant-lo així —i no cal citar Pascal— en la forma més insidiosa d'idolatria.

Abans d'entrar en el tema, cal tenir presents alguns punts:

- 1 No crec que l'*espiritualitat* s'hagi de concentrar únicament en els valors de l'esperit, separat de la resta de l'home.

Tampoc no crec en una espiritualitat que el faci completament estrany al món, com si fos la condició per assolir la plenitud humana —l'asceta acòsmic.

L'*espiritualitat* és com una «carta de navegar» en el mar de la vida de l'home: la suma dels principis que dirigeixen el seu dinamisme vers «Déu», diuen alguns; vers una societat més justa o vers la superació de la sofrença, diuen d'altres. Podem parlar, doncs, d'*espiritualitat* budhista, encara que els budhistes no parlen de Déu; com d'*espiritualitat* marxista, si bé els marxistes són al·lèrgics al llenguatge religiós. El concepte tan ampli de la paraula *espiritualitat* expressa més aviat una qualitat de vida, d'acció, de

pensament, etc., no pas lligada a una doctrina, confessió o religió determinades, els pressupòsits de les quals són fàcilment reconeixibles. Si faig servir la paraula *espiritualitat* és perquè no en trobo cap altra que abraçi els diversos camins propis sigui de la gràcia de Déu, sigui dels esforços de l'home, sigui del dinamisme de la història, del destí de la creació, etc.

Voldria emprar la paraula *espiritualitat* de manera que fos vàlida per a totes les diverses vies que condueixen l'home al seu destí. Mentre que la paraula *religió* ha estat monopolitzada per algunes religions, la paraula *espiritualitat* s'ha mantingut més alliberada de servilismes històrics i de doctrines rígides, tot i que s'expressa segons diverses visions de la realitat i emprant llenguatges diferents.

- 2 No podem romandre en el món de l'abstracció, malgrat que sempre he cercat de tenir un concepte de l'home que fos acceptable per a totes les tradicions de la humanitat; per això no he emprat mai un únic llenguatge d'una determinada espiritualitat.

Estem indubtablement «fragmentats» i ens adonem, sobretot a Occident, que ens trobem en un atzucac del qual ens cal sortir. El nombre de persones deprimides augmenta cada dia: minva la joia, hi ha crisi d'identitat.

Per sortir-ne entreveig *dues vies*.

La primera: tornar a les arrels, a les nostres tradicions, a escoltar el missatge deixat per la nostra tradició mística. Sense aquestes arrels, emergeix la superficialitat que no porta enlloc. Hi ha una gran necessitat d'interioritat, de meditació, de quietud.

Molts occidentals, insatisfets per la pròpia religió, van a Orient empesos per un desig autèntic d'*espiritualitat*, però sovint la seva implicació amb una espiritualitat diferent acaba sent superficial.

No es pot canviar de religió com aquell que canvia de vestit. Aquestes persones encara no han apreciat les seves tradicions ancestrals i ja volen abraçar les orientals.

Hem de reprendre el camí traçat pels nostres avantpassats. L'Occident no trobarà la seva ànima abandonant, a la manera d'un adolescent, una tradició de vint-i-cinc segles.

La segona via té present que, a Occident, altres religions han deixat la seva petja i que, per tant, el camí tradicional ja no es pot considerar l'únic.

Per altra banda, cal no perdre de vista el fet que, considerant la situació actual de la humanitat, *cap* religió, *cap* civilització, *cap* cultura no té la força suficient o no es troba en condicions de donar a l'home una resposta satisfactòria: les unes tenen necessitat de les altres.

No es pot pretendre que la solució del *conjunt* de la humanitat, d'ara endavant, pugui venir d'una única font. S'ha d'aprofitar el que ve d'Orient, però, sobretot, cal esforçar-se perquè es produeixi una *mútua fecundació* entre les diferents tradicions humanes. Totes són necessàries per fer front a la situació actual. Tots anem cap al mateix destí.

Així, doncs, ¿quina ha de ser l'espiritualitat del nostre temps?

No hi ha ni receptes ni directrius. Repeteixo que l'espiritualitat ha de ser integral i que no pot deixar de banda cap aspecte de la realitat. Cal que tot sigui «purificat pel foc», cal que tot sigui transformat; és l'*apokatastasis* de què parla sant Pere (Ac 3,21). Cal aconseguir una síntesi entre interioritat i exterioritat. Així es fan visibles les conseqüències immediates i pràctiques del que deia abans, això és, de no separar la transcendència de la immanència.

Retornem ara als quatre elements del començament.

Els quatre elements pertanyen a la meua naturalesa, a la meua realitat; i no pas a una més que a una altra. No sóc més cos que ànima, que poble, que món. *Tot és una totalitat*. Recuperar la consciència d'aquesta unitat és essencial. Aquesta *recuperació*, aquesta *reconquesta* no es pot fer per addició ni per una tria facultativa, sinó que ha de sorgir d'una nova presa de consciència en la qual descobreixo qui sóc amb tot el que sóc. Aleshores la interioritat deixarà de trobar-se en oposició dialèctica a l'exterioritat. Ho expressa molt bé el passatge de l'Evangeli de Tomàs: «El regne vindrà quan de dos se'n farà u, quan la interioritat serà com l'exterioritat i l'exterioritat com la interioritat; la part superior com la inferior [...], aleshores entraràs [en el regne].»

Cal fer totes dues coses a la vegada. L'esforç que això exigeix té per símbol l'*encarnació*, en la qual els problemes de la terra no poden ser separats dels del cel, perquè amb l'encarnació la rasa ha quedat tapada.

El fet mateix de parlar d'«una espiritualitat del nostre temps» podria ser un obstacle, perquè aquesta *no pot ser una*, com hem dit ja a l'inici, atès que les sensibilitats són diverses. D'acord amb les tradicions, és necessària la «purificació del cor». Aquí rau la nova innocència. El misteri de la vida és que el mal existeix, que les tensions no es poden eliminar; que cal fer el possible sense deixar-se dominar i sense creure mai que es posseeix la veritat absoluta. Cal acceptar la condició humana; cal saber que una certa capacitat de dubtar no es contraposa a la fe; cal que el sentit de la contingència és necessari a la nostra vida; cal descobrir el sentit de la vida en la joia, en la sofrença, en les passions; en lloc de lamentar-se de la dificultat de viure, diferint a un dia que no arriba mai el moment de *gaudir profundament* d'aquesta vida, cal trobar-ne el sentit en *tots i cadascun dels instants*.

El tom comença amb dos breus textos en què es desenvolupen els temes que van actuar com a fils conductors de recessos en ambients cristians, com ho mostra el llenguatge simple, quasi oral.

La segona part tracta d'una espiritualitat pròpia del monjo, no confinada, però, a la institució monacal, sinó com a arquetip universal en tot home —la recerca del *monos*, unió amb el diví. Segueix una descripció de la tradició ascètica a l'Índia i, com a exemple de la trobada fecunda de l'espiritualitat occidental —cristiana— amb la de l'Índia, un escrit dedicat a l'amic Henri Le Saux.

L'última part és dedicada a la saviesa com a punt d'arribada d'una espiritualitat positiva.